

Dil İrkçılığı

Doç. Dr. Kemal İnal¹

PoliTeknik Sayı 04

Kasım-Aralık 2014

<http://politeknik.de/>

Belki de ırkçılık biçimleri içinde en az bilinen tür dil ırkçılığı olsa gerek. Zira dil ırkçılığı denilince insanın aklına hemen somut bir ayrımcılık biçimi gelmiyor. Oysa dil ırkçılığı, ırkçılık biçimleri içinde belki de en eski olanı. Şöyle ki, coğrafi keşifler ve alternatif ticari yol arayışlarının başladığı 15. yüzyıldan itibaren Batılı tacir, din adamı, seyyah, gemici ve pek çok insan, ilk kez karşılaştıkları Batı dışı yerli insanların konuştukları dillerin bir dil olamayacağını düşündüler. Böylece, kendi konuştukları dile hiç benzemeyen dillerde konuşan bu insanların ağızlarından çıkan seslerin hayvan seslerine benzediğini düşünerek ilk dil ırkçılığını başlatmışlardır. Sırf konuştukları dil kendi dillerine benzemediği için "ilkel" insanların rasyonel düşünemeyeceğine de kanaat getiren bu bakış açısını Claude Lévi-Strauss gibi antropologlar ürettikleri "yabanıl düşünce" gibi kavramlarla çokça eleştirmişlerdir. Batıda 19. yüzyılda zirvesine çıkan fiziki (ten veya deri, renk üzerinden) ırkçılığın bilimle kurduğu bağlar giderek zayıflayıp sosyal bilimlerce mahkûm edilmeye başlanınca ırkçılık, 20. yüzyıldan itibaren kültürel ve sosyal bir biçim aldı. Bir başka insanı sadece kültürel bazı özellikleri yüzünden aşağılamak, dışlamak ve ona çeşitli biçimlerde ayrımcılık uygulamak, bazı ülkelerde devlet politikası halini bile aldı. Bu politikalara karşı yine Batılı ülkelerde, farklı dilleri kültürel zenginlik olarak görüp bu dillerin korunması, geliştirilmesi ve hayatta kalması için birçok kuruluş ve bilim insanı ortaya çıktı. Fakat gelinen noktada göç ve göçmenlik, etnik azınlık ve farklı kimlik grupları söz konusu olduğunda dil ırkçılığı bir biçimde varlığını hala sürdürmektedir. Bilhassa milli düzeyde, ulus-devletlerde.²

Küreselleşme ile birlikte İngilizcenin tüm dünyada ve bazı birkaç dilin (Arapça, Rusça, Türkçe, Almanca, Fransızca vs.) belli bölgelerde hâkimiyetini kurması, yerel birçok dilin yaşaması karşısında bir tehdit oluşturmaktadır. Yok olma tehlikesi altında yaşayan yerel, ulusal veya etnik dillerin kendi dillerini yaşatma taleplerindeki (anadilinde öğretim, kendi dilinin resmi dil olarak tanınması vs.) artış, bir yandan bu dillere ilişkin küresel düzeyde sempatiyi artırırken, öte yandan da o ülke içinde bu yerel dil veya dillere karşı çeşitli ayrımcılık biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

¹ Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye.

² *Ulus-devletlerin standart dil değişkesi üretmek adına, ulusal dilin farklı değişkelerini ve diğer dilleri nasıl yok saydığına ve baskı altında tuttuğuna ilişkin bir dolu külliyat vardır. Türkiye'de Cumhuriyet tarihinde "egemen yurttaş" ve öteki'nin kurgulanmasında "farklı" diller bazında dilsel dışlamaya ilişkin bkz. Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde. II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, İletişim, 2004.*

Dil ırkçılığı nedir?

Prof. Paul Mecheril'in de belirttiği gibi³, modern döneme özgü bir fenomen olan dil ırkçılığı, ırkçılığın bütün pratiklerini içerir. Dil ırkçılığı belli ideoloji ve pratiklerin kaynaştığı bir düzendir. Meşrulaştırma pratikleri vardır ve bu, belli ideolojik söylemler üzerinden işler. Haliyle, diyebiliriz ki, dil ırkçılığı, dil üzerinden yapılan basit bir ırkçılık biçiminin çok ötesinde boyutlar içerir. Dil ırkçılığı günlük yaşam gerçekliği içinde insanların düşünce ve pratiklerine (veya Bourdieu'nün „habitus“ olarak adlandırdığı „kültürel yatkınlıklar alanı“na) sinmiş olduğu kadar daha sistemsel düzeyde de görülebilir. O halde, dil ırkçılığı, emperyalizm, kapitalizm, sömürgecilik gibi meta sistemleri güçlendirici ve meşrulaştırıcı söylem ve pratikler de içerebilir. Örneğin, İngilizlerin Hindistan'daki kolonyalist sistemlerini güçlendirmek için ilk yaptıkları şeylerden biri, çok dilli olan Hindistan'daki yerel dilleri Batılı rasyonel eğitim sistemini oraya yerleştirmek için gelişmemiş bularak İngilizceyi standart eğitim, bilim ve sosyal iletişim dili olarak yerleştirmesidir.⁴ Aynı durum İspanya açısından Latin Amerika'da, Fransa açısından Kuzey ve Orta Afrika'da, Rusya açısından Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da söz konusu olmuştur. Haliyle dil ırkçılığı hem devlet düzeyinde politik hem de şirketler düzeyinde ekonomik ve bireyler düzeyinde sosyal dışlama ve aşağılamanın, giderek yerel kimliklerin kültürlerini yok etmenin aracına dönüştürülebilmektedir. Yine Mecheril'e göre, dil ırkçılığı yoğun bir ötekileştirme süreci içerir. Burada üç temel ötekileştirme biçimi görülür: 1) Ötekiler değersizdir, 2) Ötekiler tehlikelidir, ve 3) Ötekiler gereksizdirler. Bu üç değerlendirme biçimi ("değersiz", "tehlikeli" ve "gereksiz"), ötekinin nesnel varlığı üzerinden kültürüne, yani özelden doğrudan konuştuğu ve yazdığı diline yönelebilir. Bu yöneliş kendini çeşitli ayrımcılık biçimleriyle gösterir. Örneğin, bir göçmenin göç ettiği metropol ülkede eleyici dil sınavlarına tabi tutulması, vatandaşlık için belli bir düzeyde o ülkenin dilini öğrenmesinin şart koşulması, kendi (yerel) diline o ülke eğitim ve sosyal hayatı içinde yer verilmemesi(verilse de bunun sembolik düzeyde kalması), göç (host) ülkesinde aksanlı konuşmasının yadırganması ve fakat aksansız konuşsa da tam ölçüde entegre olmuş olarak kabul edilmemesi,⁵ dil ırkçılığının farklı biçimleri olarak kabul edilebilir.

Göç(menlik) bağlamında dil ırkçılığı

³ Prof Mecheril, bu düşüncelerini 13-26 Temmuz 2014 tarihinde Oldenburg'da (Almanya) dil ırkçılığı konusundaki bir (AB) Erasmus IP projesinin workshop çalışmasında dile getirmiştir. Sözkonusu projede Prof. İnci Dirim, Prof. Claus Melter gibi bazı değerli bilim insanları da yer almıştır.

⁴ Bu konuda Ania Loomba'nın "Kolonyalizm/Postkolonyalizm" (Türkçesi Mehmet Küçük, Ayrıntı, İstanbul, 2000) adlı kitabı çok değerli bilgiler içermektedir.

⁵ Göç ettiği ülkenin dilini mükemmel biçimde konuşan göç kökenli birine yöneltilen övgüde bile belli-belirsiz bir dışlama kendini hissettirir. Oysa artık bir göçmenden değil, o ülkenin bir yurttaşından bahsedip kültürel farklılıkları bir dışlama konusu olarak kullanmamak gerekir ama pratikte yaşanan şey bu değil.

Göç kökenli kişinin göç(menlik) ile ilgili durumlarının ("ne zaman, niye göç etti?", "göç ile ilgili ne tür sorunlar yaşıyor?" vs.) sürekli ona hatırlatılmasında dil, bir homojenleştirme, kutuplaştırma ve hiyerarşik açıdan çerçeveleme biçimleri olarak kullanılabilir. "Göçmen", dil bazında kendi ülkesinin dili hor görülerek göç ettiği ülkenin dilinde homojenleştirilmeye çalışılırken elde ettiği dilsel yetilerin başka bazı ayrımcılıkları yok etmediğini görebilmektedir. Örneğin Almanca'yı mükemmel bir şekilde konuşsanız da yaptığınız iş başvurusunda Alman(ca) olmayan adınızdan dolayı kaybedebilirsiniz. Fransızca'da çok üst düzeyde bir dil seviyesine ulaşırsanız da, renginizden dolayı bir grup kıyaslaması yapılarak Fransız olmayan gruba yerleştirilip işinizde yükselmeyebilirsiniz. En sonunda da, diliniz, renginiz, göçmenlik kökeniniz nedeniyle hiyerarşik açıdan çerçevelenip toplumun en alt kesimine yerleştirilebilirsiniz. (Bu, bir tür "marjinal sosyalleştirme" şeklinde tuhaf bir hal alabilir.) Burada, etnik köken ile sınıfsal konum birbirini destekleyecek şekilde işe koşulur: Etnik kökeniniz nedeniyle sınıfsal olarak yukarı çıkma şansınız, tüm parasal ve mülk avantajınıza rağmen, kültürel olarak engellenebilir. Burada standart dile hâkimiyetinizin bir önemi yok, zira öğrendiğinizi ikinci dil (diyelim bir Türkiyelinin öğrendiği Almanca), tipik bir Almanın gözünde sizi "yeterince Alman" yapmaya yetmez. "Yeterince Alman" olmanın ölçütleri de son derece belirsizdir. Zira "öteki"nin Alman kültürü içinde homojenleştirilmesi, aynı zamanda Alman kültürünün bozulması anlamına gelen bir tehdit olarak anlaşılabilir.

Dil ırkçılığının sosyal biçimleri

Dil ırkçılığının doğrudan siyasal olmayan başka birçok biçimi daha vardır. Örneğin, "nativespeakerism". Öğrenilen/konuşulan ilk dilin en iyisi olduğuna işaret eden bu kavramda vurgu, kendi yerel dilini en üstün konuma yerleştirip tipik bir etnosantrik tutum içine girmektir. Yine "aksanlı konuşma", standart (tek biçimli, her mekân ve zamanda aynı) konuşmaya karşı bir tehdit olarak görülmektedir. Oysa aksandan arındırma, kültürel farklılık ve zenginliğe karşı bir politika olarak görülmekte ve kabul edilmemektedir. Zira "aksansız konuşma", bir ulusal dilin standart değişkesinin kabulü anlamına ciddi bir homojenleştirme içerdiği için dil ırkçılığı biçimi olarak görülmektedir. Gramer, sentaks ve kelime hazinesinde bir yoksullaşmayı ifade eden "aksansız konuşma", dilin standart değişkesinde (varyasyonunda) zenginleşmeye yol açarken, standart olmayan lehçe, ağız veya diyaleklerde bir yoksullaşmaya, hatta yok olmaya yol açabilmektedir. Aksan, dilin üstüne gelen bir melodi, dilin tınısını güçlendiren bir sesleniş biçimi olarak kabul edilmeli ve korunmalıdır. Birçok ulus-devlet, bir yandan okullarında aksansız standart konuşmayı norm olarak kabul ederken, öte yandan da lehçelerin yaşaması için önlemler almaktadır. Bu, çok ciddi bir çelişkidir. Küreselleşmeyle birlikte kültürlerarası iletişim kalıplarının çeşitlenip arttığı bir dönemde ötekinin diline, sesine ve aksanına karşı kapalı bir duruş, demokratikleşmenin önünde ciddi bir engel haline gelebilir. Her türlü homojenleştirme (başta asimilasyon olmak üzere), çağın ruhuna aykırıdır. Kimliklerin kendilerini ifade etme hakkı, çokkültürlü/çokdilli eğitim gibi talepler, bugün dünyanın hemen her yerinde en temel demokratik talepler olarak kabul görmüş durumda. Bourdieu'yü anarsak,

standart dil ve konuşmayı, haliyle bunun her türlü avantajını kullanarak elde ettikleri sembolik gücü sembolik şiddete çeviren devletlerin ve üst sınıfların yaptığı şey, en temel insan haklarını çiğnemektir. Bunun önüne geçmek için dil, bir ırkçılık ve sınıfsal ayrımcılık biçimi (politik-kültürel güç, sermaye biçimi vs.) olarak değil, barışı ve eşitliği güçlendirecek bir kültürel zenginlik olarak görülmeli ve kullanılmalıdır.